

A. Gergely András

A totális társadalmi tények mint térhasználati és identitásmódok

(Rövid áttekintés a helyi tudás tartalmáról)

Egy interdiszciplináris megközelítést szeretnék itt felvezetni – nem mintha ezzel a kisebbségi kérdések iránt érdeklődőket meglephetném, hiszen a tanulmányok széles földrajzi horizontja és diszciplináris sokszínűsége ezt eleve ígéri is. Megközelítésmódom annyiban interdiszciplináris, amennyiben a kisebbségtudományok is azok. A szóban forgó tanulmányok tematikái alapján hol történet-szociológiai, hol politikafilozófiai, megint másutt térföldrajzi vagy szociálgeográfiai problematikákkal nézhetünk szembe. Saját közelítési szempontom hármas fonatú: részben kisebbségszociológiai, részben politikai antropológiai, részben pedig téridentitást körvonalazó.

Abból indulok ki, hogy a települési szintű, *térben és identitásban kifejeződő társadalmi viselkedésmódok* nem tekinthetők úgy, mintha távolról néznénk és kategorizálnánk őket, hanem róluk beszélve csakis úgy érthetőek meg vagy értelmezhetőek, hogy megjelenési formáikat, *reprezentációjukat* éppoly valóságosnak tekintjük, mint materiális formákat (így például a nyelvhasználatot, a régióépítési stratégiákat, a migráló tömegek útvonalát vagy a demográfiai tényeket). De bevallható problémaként jelentkezik az is, hogy számos helyzetben *nem reprezentálódik*, valami okból nem mutatkozik az identitás olyan látványosan, hogy lenyomatait sorra vehetnénk. Kiindulópontom az a *jelenség*, amelyet a szociológus Émile Durkheim „társadalmi tényeknek” nevezett, s kortársa, Marcel Mauss pedig „*totális társadalmi tényekként*” elemzett tovább. Igen durván leegyszerűsítve ehelyütt azt, amit az ismeretszociológia, a társadalmi változókból és konvenciókból szellemi javakat megismerni próbáló elméletalkotás, valamint a társadalmak komplexitását antropológiai nézőpontból megérteni próbáló kutatók prózaian csak „kultúrának” neveznek, nem úgy fogom itt tárgyalni, mint valamely „univerzális kiterjedéssel” jellemezhető fenomént. Hanem arra teszek kísérletet, hogy hozzávetőleges igazságokként tüntessenek fel olyan megállapításokat, amelyek a kisebbségi létben az önszervező törekvő-

sek *mögött* húzódnak meg (vagy legalább tételeződnek). Azt veszem ugyanis alapul, hogy minden kisebbségi közösséget valahol és valamennyire egy *ethosz* éltet, másként szólva olyan elfogadott, egyénenként „belsővé tett” normarend, amely *életsszervező ehv-ként funkcionál*. Nem erkölcsi maximáról van itt szó, nem is valamiféle új hitelvek központi fogalmáról, hanem olyan, az *életvalóságot sokoldalúan meghatározó társadalmi tényről*, amelynek megismerésében az empirikus mutatóknak fontos szerepe vagy bizonyító ereje lehet, de ezek mellett éppoly fontos a társas életvezetést szabályozó *helyi tudástartalmak* összehangoltságát megismerni, illetve ennek megértése során az adatszerűen nem rögzíthető összefüggések és kölcsönhatások komplexitásának átlátására kísérletet tenni.

Mi lehet ez a rejtélyes „helyi tudás”? Része talán – vagy fölérendelt fogalma – az identitásnak? Lehet-e egyáltalán tényleges egyedektől, helyszínektől elkülöníteni mindazt, amit tudásnak nevezünk, s lehet-e érvényesnek mondani egy interpretációt, ha nem csupán felmutatja a helyi tudást, hanem annak közegetől élszakadva áttemeli mindezt egy tudományos diskurzusba – ahogy itt most éppen mi is tesszük?

Helyi tudás és lokalitás

Az identitás a kultúra térbelisége. A tér kulturális tartalma pedig olyan komplex (vagy totális) társadalmi tény, amiről mindenki, aki a kisebbséget érinti, voltaképpen beszélni szokott.

Mit tettem ezzel a közelítő meghatározással? Azonosítom-e romantikus gesztussal a *lokalitást a kultúrával*, s vitathatatlan ténynek mondom-e a kisebbségi önmeghatározás ilyesfajta szükségességét?

Igen is, meg nem is. Úgy vélem, nem érdemes túlértékelni a *helyi identitást*, hisz az olyan, ami talán a családon-rokonságon túl a leginkább sajátja *mindenkinek*. De fontos aláhúzni, hogy mindenkinek *sajátja*, és épp a tartalmától függ, hogy fölébe emelkedik-e a családnak, a hétköznapi társas környezetnek, vagy csupán mint halovány lokálpatriotizmus ölt testet. De úgyszintén ez a *lokális* identitás az, amely az önmeghatározásnak éppoly fontos eszköze, mint az ellenség, a „mások”, a kívülállók, a nem-helyiek egészséges vagy mesterkéltséggel elhatárolása. A helyi tudás egyik alapszintje és a helyi közösség legfőbb önmeghatározási kritériuma ez: „Mi vagyunk a Nem-Ők”.

Ám a *lokalitás tudata, átélése teljességgel relatív*: én annyiban és addig vagyok, akkora a kiterjedésem, ameddig a másik tere el nem kezdődik, s a határok helyén és tartalmán már civakodunk, egyezkednünk kell...! Már ahol kell, ahol szabad, vagy ahol erre külső erők és belső félelmek kényszerítenek...

Ennek ellenére kimondható, hogy sem térben (legyen az falu, város, tanya, fővárosi kerület, országhatár is akár), sem pedig időben meghatározható (évszázados, történeti) állandósága, tételezett *kontinuitása nincs az identitásnak*, mert ha lenne, függetleníthető állapotban volna a csoporttudat *aktuális szintjétől*, a mindenkori kulturális áreaktól, illetve a környezeti kölcsönhatásoktól. Nincs szükségünk például magyar voltunk, nemzeti hovatartozásunk szüntelen hangoztatására a társadalmi érintkezésben, ha maga a környezet is magyar... Hangsúlyossá válik azonban a származás folytonossága vagy az etnikai-kulturális (beleértve nyelvi) identitás, ha a miliő éppenséggel más kultúra terét vagy partvonalait érinti. Ebben a helyzetben már nem elég, hogy *belülről* átélhető az identitás *folytonossága*, de éppenséggel a *lokális hovatartozás* kap nyomatékot – legyen szabad itt utalnom például Biró A. Zoltán és a KAM kutatásaira a magyar-magyar kapcsolatokban rejlő problematikát illetően, vagy a HAR-KOV jelenség térbeli jelentéstartalmait kimutató

elemzésükre..., és épp így említhetném Mirnics Károly vagy Hajnal Virág vajdasági, Kovács Éva és Vári András örvidéki, Horváth Kata és Kovai Cecília borsodi, Antos Balázsék velemi, Keményfi Róbert gömöri vagy Illyés Zoltán moldvai tereptapasztalatait (s még elnézést kell kérjek kutatók százaitól, akik egy sereg más kutatásban hoztak példát hasonló identitás-reprezentációs helyzetekre, de akár csupán név szerinti felsorolásuk sem lehetősésem itt).

A *kultúrák határain* lejátszódó események vetekedő és szolidaritási rendszerek, csere- és adomány-juttatási gyakorlatok, egyéni vagy közös egyensúlykeresések ugyancsak értelmezhetetlenek, ha függetlenítjük őket *tudáshátterüktől*. A társadalom természetének egyik elemi tartozéka éppen az, hogy szimbolikusan fejezi ki magát, viszont az egyéni- vagy csoportviselkedés sosem pusztán szimbolikus, hanem önnön határdefiníciója, térszükséglete meghatározásával és magával a térkijelöléssel inkább *kollektív*, s legtöbbször reflektál is arra, ami korábban érte. A reprezentációk ezért talán leginkább csak *eszmék*, szemben a gyakorlattal, s ez kísérí-irányítja a *cselekvést*, amely hordozza őket. De ez sem folytonos, hiszen a *társas viselkedés* egyes fázisaiban hol erősebben, hol gyengébben fejeződik ki az a „*kisebbségi tudás*”, amely az egyes léhelyzetek magyarázata, értelmezése, esetleg későbbi cselekvések előjelzése formájában nyilatkozik meg.

A „*totális társadalmi tények*” fogalma valójában azt takarja, hogy a *társadalmi jelenségek mentális jelenségek is* egyúttal. Olyannyira, hogy ezeket külön tárgyalni talán értelmetlen. Durkheim szerint a társadalmi valóságban az emberi aktusokat mindig teljességükben, jelentőségük összetettségében kell értelmezni (Vö. Karády 2000:551–552). Durkheim és Mauss szerint a társadalmi szimbólumok adnak értelmet a betöltött státusoknak és eljátszott szerepeknek egy társadalmi szertartásrenden belül, ezek juttatják kifejezésre egyik közösség csatlakozását azokhoz az értékekhez, amelyek megkülönböztetik más közösségektől. A szociológusok és antropológusok által készített osztályozások a globális társadalmakról, (például Durkheim tipológiája a társadalomszerkezeti alaptípusokról – hordáktól és nemzetségektől a többszörösen tagolt komplex társadalmakig), olyan nagy egységeket testesítenek meg, amelyek „előrehaladottságát”, tagoltságát kiterjedésük, és bennük a munkamegosztás módja határozza meg (ilyen módon fogalmazott Durkheim a mechanikus és az organikus szolidaritásról, vagy Tönnies a társadalmi meg egyezések rendszeréről, a közösségi vagy társadalmi kapcsolatokról, míg más kutatók a tradicionális/ipari, archaikus/modern, individualisztikus/holisztikus, nomád/letelepült, kapitalista/szocialista, hierarchikus/demokratikus, gyűjtögető-vadászó/piaci, államilatti/osztálytársadalmi stb.) szembenállásokról.

Ez a sokszor fejlődési elven felépített, vagy társadalom-morfológiai (a népesség térbeli eloszlására alapozó, sűrűséget és korosztályi viszonyokat mérlegelő) teoretizálás olykor eltekint attól, hogy a társadalmi formák létének éppúgy *tartozékai a mentális szférában* található elégedettségek, közösségi értéktartalmak, biztonságérzetek vagy félelmek, cselekvésképeségek vagy önmegadó technikák, *mint a materiális létnek az anyagi javak*, az elosztási mechanizmusok, vagy az ökológiai-környezeti feltételek. A társas létben és minden egyénnek a környezetével, családjával, miliójével vagy egyetemes önbesorolási képzetével kialakított kapcsolata magában rejtje azt a képességet is, hogy a társadalom belső ereje, védettsége, kifelé irányuló viselkedésmódja garanciát nyújtson a létfeltételek kontinuitásának. Így az egyén nem cselekvésképtelen biológiai egyed pusztán, hanem a társas és *települési térben koncentrálódott tudástartalmak* birtokosa, kapcsolati tőkék használója és interperszonális hálózatok építője, spirituális intézmények kialakítója is. Ugyanakkor a társadalmi egyenlőtlenségek térbeli megoszlása olyan konkurenciaharcot eredményez, amely részint tovább hierarchizálja a társadalmakat, részint átrende-

zi függésviszonyaikat, és intézményesíti mindezt a szocializáció révén. Az *intézmény* ezzel főszerepet kap, akár a kasztrendszer normái vagy az osztálykonfliktusok helyébe is léphet, mint tanult, minták alapján átvett módja a legkülönfélébb szerepkészleteknek, s mint feltételrendszere az empátiás megértésnek. *Intézményt* mondok, miközben tudom, hogy majd' mindenki valamiféle hivatalos építményre asszociál vagy hatalmi-uralmi központot képzel el. Pedig érdemes tudomásul vennünk, hogy intézményként funkcionál a nyelv, a szokásjog, a rangtisztelet vagy a konfliktusmegoldó képesség is, bár építménye inkább az egyénen és csoporton belül magasodik. De aki a kisebbségi létállapotot *belül-ről* éli át, bizonytalán több példát is talál arra, miféle jelenségek képesek intézményként szolgálni... – erre itt példaként többen is ismertetik a nyelv szerepét vagy az identitást mint közösségmegtartó elemet.

Ezek a formális, szabályozott, megszokott és nem formális (vagy informális) kollektív használati módjai a nem államiasult mechanizmusoknak és belülről épített rendszernek, adják a helyi tudás alapját. Miről beszélek hát helyi tudásként? A helyi tudások példái: ismert mozgások, jelentéssel jelek, a templom vagy a pártház üzenethordozó tartalma, a hangok fantasztikus jelentésvilága, a színek, formák és kiterjedések módjai – sokszor olyan egyszerű élettények, amelyek bár körülvesznek, kis jelentőséget tulajdonítunk nekik, ám mihelyt hiányoznak, értékük mérhetetlenül megnő... Ugyancsak ilyen tudástartalom a távolságok, irányok kezelésének adottsága és ismeretanyaga, ilyen az idő lenyomatának értelmezni tudása, a hit által csoportba foglalt emberek összetartozás-tudata, az etnikai közösség melegségének élménye, a mindennaposan megélt kapcsolatok nyújtotta biztonság... stb. A helyi tudással *szemben* állnak a (sokszor éppoly komplex) tudások is: az anyanemzethez tartozás érzése, a kívülről szabott határok szorongató volta, az „európaiság” vágya, a rendszerintegrációs szervező elvek, a nyelvi vagy vizuális univerzum értésének módjai, a faji hovátartozás bizonyossága, és így tovább. Valójában, bár a „komplex” jelenségek csak az „egyszerűekkel” állanak szemben, s nem a helyivel állnak ellentmondásban, de nem kevésbé (sőt, sokkal inkább) vitathatóak, mivel tartalmaik igen eltérőek lehetnek – ezért kollektív jóváhagyással és ellenkezéssel mindig szentesített ismervek jellemezhetik.

Adat, ismeret, tény

Mit tudunk meg a „totális társadalmi tények” révén a saját világunkról vagy a szomszédainkéról? Mit kezdjen a kutató ezekkel az ismeretképletekkel? S egyáltalán: maguk a kutatások, témaválasztások, térkijelölések hogyan szabnak utat magának a megismerésnek?

Nincs talán erre egymondatos magyarázat... Vannak ugyebár maguk a feltárási módszerek: a *megfigyelés*, a társadalmi tények *összehasonlító elemzése* és a felhalmozódó tudásanyag *kritikai értékelése*, melyek az antropológiai kutatás eszközei, egyfelől a megismerési célokat tükrözik. Másfelől minden kutatói vállalat egyfajta *tudáskonstrukció* eredménye is. A szó nemes értelmében megfogalmazható, hogy a kisebbségi interjúalanyok, az „adatközlők”, vagy egyszerűbben, Clifford Geertz kifejezésével: a „bennszülöttek magyarázatai” maguk is magyarázatra szorulnak a felhasználható tények sorában – vagyis az elemzőnek a *társadalmi szövegek* megértése, értékelése és interpretálása is feladatává válik. A *tények*, a dolgok milyensége, viszonya az egésszel, vagy a *társadalmi test* egészével, amelynek részei, mindahányszor megfigyeljük, rendre egyfajta *társadalmi használatot* mutatnak: a jogszokások használatát, a rítusokat, a helyi emlékezet anyagának interpretációit, a közös emlékananyag egy-egy továbbbesélt fejezetét... Mindezek arról vallanak, hogy a társadalmi valóság nem összegezhető valamiféle absztrakcióban,

de koncentráldók egyfajta konkrét totalításban, amely végső soron magának a helyi vagy egyetemesebb *rendszernek* ad formát. S hogy ebben a rendszerben milyen térfoltokból áll össze a társadalmi teljesség, milyen intézmények és reprezentációk mutatják föl a belső értékeket – ennek megértése épp a társadalomkutató feladata.

Őnök mindannyian jól tudják: amint egy helyi társadalmi közösség vagy szubkultúra, a zentai fiatalok, munkácsi zsidók, székelyföldi munkanélküliek vagy mecenzéfi svábok megismeréséről és etnikai-kisebbségi kultúrájuk néven nevezéséről van szó, mindjárt sokkal konkrétabb élettényekben alakítható ki a rájuk vonatkozó tudásanyag, mintha távolságtartó elméleti megfontolásokat hall és olvas az ember a helyi intézmények „eredetiségéről”, elemi fontosságáról, statisztikai adattá varázsolható tényeiről. *A társadalmi tény azonban nem adat*, s – anélkül, hogy az adatfelhozatalban erős kutatók felé küldenék itt bíráló szavakat, akiknek átfogó tényanyagából jobbra kipereg az élő ember – maguk a komplex társadalmi tények mindig ember-léptékű mozgásról-működésről vallanak. A kisebbségkutató nagy gondban van akkor, amikor (némiképp tudományos „etnocentrizmussal”) olyan témát választ, amelynek megértésében vagy megnevezésében érdekelt, s ez érdeke ki is fejeződik a feltárás módjában, ami miatt viszont bírálatot kaphat a számok és nagyságrendek kezelésében gyakorlottabb statisztikusoktól, történészekről, szociológusoktól, demográfusoktól, mondván: a fenomenológiai megközelítés elfogult, hisz a társadalmi jelenségek magyarázatául érvényesnek fogadja el az érintettek, a helyiek véleményét. A történeti alapú értelmezések, vagy a társadalom-morfológiai csoportstruktúra-elemzések, amelyek nagy ívű változások és társadalmi mozgások értelmezői, joggal kérdezősködnek az integrációk és kohéziók komplex formái iránt érdeklődő antropológusok, etnológusok vagy szociálpszichológusok eredményeinek „bizonyító erejű” voltáról. Hogy Marcel Mauss egy kifejezésével éljék: a társadalom „test-technikái” (Mauss 2000:425–446), ahogyan az egyes nemzetek jegyeit felmutató egyének viselkedésmintái is, lehetővé teszik valamiféle „társadalmi fizika” leírását, s ha ehhez a filozófiai, pszichológiai és szociológiai értelmezések révén hozzágondoljuk a „tudás archeológiáját”, akkor olyan interdiszciplinaritás felé közelíthetünk, amelynek következtetései mutatják, hogy az ember teljessége miként függ össze a társadalmi teljességgel, s ez miként rejt magában eddig csak ritkán megnevezett identitástartalmakat. Nos, ha lehet helyi tudásról beszélni, ha lehet csoport- vagy település-léptékű ismeretanyagot formálni az identitások árnyalatairól, narratíváiról (Rinaudo 1999:153–182), akkor erre éppen a kisebbségkutatóssal egybekaroló antropológiai érdeklődés lehet-lesz képes. *Avagy az a kutatói magatartás, amely vállalja a társadalmi tények teljes horizontjának megrajzolását.*

Horizont... – igen ám, de hisz épp ez az egyik legsarkalatosabb *problémája a társadalmi tényeknek*: hol magasodik a horizont, hogyan formálható széles látkép azokból a mikro-térben összegyűjtött tapasztalatokból, amelyek aligha általánosíthatók más közösség terére átvéve, s hogyan lehet minderről diskurálni olyak kutatóknak, akik más tétől, más és más tapasztalattal, más léptékű és támogatottságú, korú és intenzitású vizsgálódásokból érkeznek...?

Úgy vélem, épp a totális (avagy komplex) társadalmi tények felől nézve fogalmazható meg a közös pont. Ezek a társadalmi tények elkülönülnek az egyes egyéni megnyilatkozásoktól, nem foghatók meg materiális voltokban, mégis jelen vannak minden gesztusban, gondolatban, vágyakozásban, nevelési tapasztalatban, szabálysértésben és gondolkodásmódban, mint olyan *külsődleges meghatározók*, melyeknek az egyén akkor is köteles alávetnie magát, ha ennek nincs tudatában. Nincs tudatában azért, mert részben ő maga is alkotója e jelrendszernek, hitrendszernek, értékrendnek, szabálykövetési módnak, s nincs tudatában azért sem, mert nem kell szembesülnie azzal, hogy rákényszerítik egy tőle ide-

gen szabályrendszer vitathatatlan elfogadását, mégis fennáll ez a *külsőből belsővé vált meghatározottság*, amely leggyakrabban *képzetekből és cselekedetekből* formálódik. Amint a kutató képes egy jogi feltételrendszer, egy történeti jelentőségű eseménymenet, egy hitéleti dogma vagy erkölcsi szabály fennállását és történetét belátni, óhatatlanul keresi mögötte a tipikus rendszert és az intézményt is. Nem lehet figyelemmel – főként ha kisebbségi térben dolgozik – minden érzelmi hullámra, lelkesedésre, szájalomra, innovációra, amely ebben a társadalmi közegben megtalálható; pedig ezek ugyancsak társadalmi tényként hatnak, s szervezik olykor mindazt, amit az antropológus *megkülönböztető komplexitásnak* nevezne. Ki tudná kutatás közben finoman árnyalni a megszokást mint viselkedési módot, s ki ne keresné rögtön mögötte a kényszert, amelyből esetleg származik...? Ki ne találná természetesnek, hogy egy falunak, kisvárosnak alsó és felső részét helyi toponímiával is kifejezik, de ki láthatná át rögtön azt is, miért „alávalóbb” mindenütt az alszeg, mint a felszeg...? Ki gyűjthetné a nyelvjárás-változások között a modernitással belopódzó „interetnikus” vagy „EU-komfort” terminusokat úgy, hogy rögtön meg is nevezhetné azt a változó értékrendszert, amely a térbeli képzetek révén fejezi ki a modernizációs igényt egy olyan társadalmi térben, amelyben minden más (gazdasági, politikai, igazgatási, jogi, morális) racionalitás épp a meglévő lokális értékek megőrzését, konzerválását tenné indokolttá, nem pedig a külső behatások érthetetlen tempójának elfogadását. S kinek ne volna sokoldalúan körvonalazható kételye azzal kapcsolatban, hogy a települési térben elkülönülő, marginalizálódott csoportok („etnikaiak”, „szubkulturálisak”) egyre tömegesebb jelenléte a településközpontokban a gettosodás ellenhatása vagy valamiféle szuburbanizációs törvényszerűség következménye falusi és kisvárosi milióban...?

Úgy gondolom, nem lenne helyes itt, úgymond, „válaszokat” adni e költői kérdésekre. De úgy látom, hogy olyan kortárs nyugati kutatások, amelyek a rejtett társadalmi kapcsolathálókat, a társadalmi ritmust, a térhasználat vagy a gyakorlati ész és a morál összefüggéseit taglalják etnológiai érvekkel, szinte evidenciaként használják a társadalmi tények durkheimi fogalmának maussi kiterjesztését, a totális társadalmi jelenségek minősítését, ezzel talán minket kisebbségkutatókat is figyelmeztetnek egy interdiszciplináris szempontrendszer követésére.

Helyi tudás – köztes szférában

Durkheim úgy fogalmaz: „a társadalmi tényeket a közösségként felfogott csoport hiedelmei, törekvései, gyakorlatai alkotják. Ami pedig azokat a formákat illeti, amelyeket e kollektív állapotok az egyén esetében öltenek, nos, /.../ némelyik cselekvés- vagy gondolkodásmód a sorozatos ismétlődésekkel olyan szilárdságra tesz szert, amely elszakítja, illetve elszigeteli azoktól az egyes eseményektől, amelyekben kifejeződik. Ezek a gondolkodás- és magatartásmódok ilyenformán saját érzékelhető formát, testet öltenek, s olyan saját lényegű valóságot alkotnak, amely teljesen elkülönül azoktól az egyéni tényektől, amelyekben végül is megnyilvánul” (Durkheim, 1978:29–32). A kollektív szokás nemcsak immanens állapotban létezik azokban az egymást követő cselekedetekben, amelyeket meghatároz, hanem ez az eredete és lényege a jogi és erkölcsi szabályoknak, amikor az egyének szervezeti-pszichikai felépítését is befolyásolja – de nem azért kollektív, mert a társadalom minden tagjára általánosan jellemző. Hanem azért általános, „mert többé-kevésbé kötelező, mert egy-egy csoport állapotára hat, mert ennek révén az egyéneken ismétlődik – tehát azért lelhető föl minden részben, mert ott van az egészben is. /.../ Azért fogadjuk el őket, illetve azért tesszük őket magunkévá, mert egyszerre kollektív és évszázados alkotások lévén, sajátos tekintéllyel felruháztak... /.../ S jóllehet a társadalmi

tényt részben mi magunk hozzuk létre, mégis más természetű... A társadalmi tény a közösségi élet eredője, az egyéni tudatok között működő hatások és visszahatások terméke. És ha valamennyi tudatban visszhangot kelt, erre az a sajátos energia képesíti, amelyet épp kollektív eredetének köszönhet...” (Durkheim, i. m. 32-33.). Ugyanakkor persze Durkheim figyelmeztet is arra: a társadalmi tények olyannyira testetlenek voltak miatt olykor azt a hibás képzetet kelthetik, hogy egyáltalán nincs belső valóságuk, s mert szellemi konstrukciónak tűnnek, az hihető, hogy amennyiben megfogalmazzuk őket, rögtön maguktól konstruálnak olyan társadalmi valóságot is, amely valami erővel rendelkezvén, ha hasznosnak találta, egyben létjogot is nyer. Ezért aztán mintha elegendő is lenne e tények szerepének betöltéséhez, ha megfogalmazzuk, mire szolgálnak... – s így teljességgel el kellene fogadnunk Comte feltevését, aki „az emberi haladás erőit arra az alapvető tendenciára vezeti vissza, amely arra készíti az embert, hogy körülményeit lankadatlanul és minden vonatkozásban jobbjá, Spencer pedig a nagyobb boldogság szükségletére” gondol, amikor az együttműködés, a szabályozás mentén a családi szerepek eloszlását magyarázza (utalja Durkheim, i. m. 108–109).

Nem szeretnék felolvasást tartani a klasszikusokból, csupán arra kerestem egy kifejező idézetet, hogy midőn a kisebbségkutatás feladatainak, a városi, tanyai, falusi önszerveződésnek és az identitáskutatásnak összefüggéseiről beszélünk, alighanem *ezt a társadalmi tényt*, a kollektív tudatban és helyi magatartásban megnyilvánuló *tartalmat* keressük, amely értelmezhető a külső kényszerek felől, jellemezhető a csoporton belüli elterjedtség vagy az ellenállás ismérvei szerint, tetten érhető a szokásban vagy a modellkövetésben akár, s amelynek fő tartalmát éppen kényszerítő, kötelező jellege adja. Cselekvésmódokról, létformákról, világképekről, értékértéktartalmakról van tehát szó, amelyek szerepet kapnak a mindennapi lét ezer apró történéseiben, a gazdálkodástól a párválasztásig, a politikai orientációktól a mobilitásig, a nyelvi neveléstől a felekezeti váltásig megannyi jelenségben. *Rövidebben: a totális társadalmi tények fogalma abban áll, ahogyan az egyedi embert a többiek meghatározzák.* Nincs szó tehát általánosítottá tett társadalmi jelenségekről, sem számszerűsített gyakoriságról, sem az egyediségében megismételhetetlen emberről – de bizony szólni kell az egyén és a társadalom *közötti* szférában ható jelenségekről. Ezek közé tartozik a térbeli eligazodás ismeretanyaga, a térhasználat rendszere és tartalma, az önmegfogalmazás- és identitásmódok sokféle változata, a társadalmi kényszerek és tevékenységek széles köre. Mindezek, ha konkrét települési közösségben vizsgáljuk őket, ha összefoglaló fogalmat húzunk rájuk, *a helyi tudást tartalmazzák.* S ez az, amelyre a kisebbségkutatás kíváncsi, amelyet feltárni és megérteni, megnevezni és értelmezni közös feladatunk.

Elméleti következtetéseimhez hozzájárult az OTKA T 035241. sz. támogatása.

Hivatkozott és felhasznált irodalom

- Durkheim, Émile 1978. *A társadalmi tények magyarázatához.* KJK, Budapest.
- Geertz, Clifford 1983. *Local Knowledge. Further Essays in Interpretive Anthropology.* Basic Books Inc., New York.
- Geertz, Clifford 1994. „A bennszülöttek szemszögéből”: az antropológiai megértés természetéről. In *Az értelmezés hatalma.* Századvég Kiadó, Budapest, 200–216. p.
- Karády Viktor 2000. *Utószó.* In Marcel Mauss: Szociológia és antropológia. Osiris, Budapest, 551–552. p.
- Marcel Mauss 2000. Test-technikák. In *Szociológia és antropológia.* Osiris, Budapest.
- Rinaudo, Christian 1999. *L’ethnicité dans la cité.* L’Harmattan, Paris.